

Зарубіжний досвід

УДК 339.97(53)

О.С. Станков

Особливості діяльності арабських фінансових інституцій на світових ринках

З урахуванням стрімкого приходу іноземного капіталу у фінансово-банківський сектор України, оцінюється поточний стан і перспективи приходу арабських банків на вітчизняний ринок. Доводиться перспективність розвитку міждержавних фінансово-економічних стосунків України і країн арабського Сходу з урахуванням їх специфічності. Наводяться особливості діяльності ісламських банків, перспективні проекти для спільного фінансування, що розглядаються в контексті доцільності поглиблення українсько-арабського співробітництва. Підкреслена доцільність пошуку Україною нових шляхів для втілення загальнодержавної програми і реалізації економічно вигідних проектів, у т. ч. фінансових, на світових ринках.

Ключові слова: двостороння співпраця, контакти міжфінансових інституцій, ісламські фінанси, проектне фінансування, банківські інституції, релігійна основа здійснення фінансових операцій, кредитні послуги, депозит, процентні ставки.

На сучасному історичному етапі ми спостерігаємо експансію іноземного капіталу, передусім банківського, українського ринку фінансових послуг. У 2007 р. власники українських банків заробили з продажу вітчизняних фінансових установ іноземному інвесторові 4 млрд. дол. США. У поточному році очікується, що іноземний капітал захопить уже близько 50% українського ринку, а в окремих сегментах його частка може становити майже 70% [1].

У 2006 р. активно обговорювалася перспектива обмеження іноземного капіталу у банківському секторі нашої країни. Проте напередодні вступу нашої держави до СОТ Нацбанк України відмовився від цієї ідеї, і минулий рік став рекордним з продажу акцій українських банків. Разом з тим, автор звертає увагу на те, що вітчизняні фінансові установи купують здебільшого європейські банки, а Близький Схід представлений тільки банками Туреччини (Fiba International Holding), Ізраїлю (Naroyalim Bank) та Кіпру (Bank of Cyprus, Marfin Popular Bank). Арабські держави Близького Сходу поки що тільки придивляються до вітчизняного ринку, проте наш найбільший конкурент у питанні завоювання арабських ринків – Російська Федерація – активно втілює в життя політику залучення ісламського капіталу у фінансово-банківський сектор своєї держави.

Особливості діяльності арабських фінансових установ. Сьогодні у державах Близького Сходу іслам впливає на всі соціально-економічні явища арабського суспільства, трансформуючи існуючі технології на свій лад, у т. ч. й у фінансово-банківському секторі. Іслам завжди по-особливому ставився до будь-яких об'єктів та обмежував ведення банківського бізнесу. Ця релігія практично цілком заперечує роботу з борговими інструментами за фіксованими процентними ставками і не визнає лихварства, що, звичайно ж, підриває основи ведення банківського бізнесу, принаймні, у тій формі, в якій це прийнято в Україні й у світі.

© О.С. Станков, 2008.

Діяльність ісламських фінансових інституцій, процес їх співробітництва з європейськими партнерами контролюють винятково лідери духовенства з тим, щоб згаданий процес повністю відповідав законам шаріату.

В ісламській фінансовій системі виділяють боргові відсоткові платежі і «продажні» відсотки, останні виникають при використанні комерційного кредиту. Боргові процентні платежі нараховуються, коли кредитор погоджується надати позичальнику відтермінування в обмін на збільшення загальної суми боргу. Такі угоди і трансакції заборонені, якщо відсоток за кредит фіксований, тобто їхній розмір відомий заздалегідь. Відсоток при продажі в кредит називається «насія» (nasi'a) і означає відтермінування платежу. У деяких ісламських державах законодавчо закріплений перелік товарів, що можуть продаватися з відтермінуванням платежу, в основному це товари критичного імпорту. Також існують чіткі розходження між рібою (riba) і відсотками (interest). Ріба – це дозволена форма відсотка, а відсоток – заборонена форма оплати кредитних послуг. Зараз ісламські економісти і духівництво ведуть суперечки щодо відмінностей між «рібою» та «відсотками» [2].

Прозахідні економісти вважають, що розбіжностей немає, а всі релігійні забобони лише викликають дисбаланс у розвитку економік цих країн. Однак стрімке зростання економічних показників Кувейту, Саудівської Аравії – країн, в яких у корпоративному секторі принципи ісламу особливо популярні, наводить усе більше вчених на думку, що існує ряд розбіжностей між цими двома поняттями. Так, навіть у США частину орендних платежів класифікують як відсоток за кредит з точки зору збирачів податків, але ні орендні, ні лізингові платежі не є відсотками за кредит у прямому розумінні цього слова. Таке ліберальне трактування відсотка дає банкам деяку свободу дій там, де класичний банківський кредит можна замінити лізинговою угодою [3].

Перспективи розвитку банківської системи в країнах Близького Сходу.

Незважаючи на перешкоди з боку релігійних сект і офіційних осіб на Сході визнають необхідність розвитку банківської системи. Сьогодні в країнах Близького Сходу та ісламських державах Північної Африки функціонує кілька типів банків і фінансових фірм, що працюють за різними моделями. В основі їхньої діяльності – закони шаріату, проте ці банки сповідують і розвиток банківської системи за європейською моделлю. Коли ісламський банк дає кредит, то він не може отримувати відсотки за нього, оскільки процентна політика не визнається законами шаріату. Але кредити надавати потрібно. Тому банки юридично «обходять» релігійне обмеження, оформляючи кредит як «позику», і одночасно стають співвласниками підприємства. Як оплату кредиту банк отримує обумовлену заздалегідь частку прибутку від діяльності комерційного підприємства. В європейських фінансових установах така форма кредитування існує давно і успішно розвивається. Вона має назву – кредитування за ЛВО-механізмом (від англійського Leveraged buy-out – викуп через фінансовий важіль), тобто механізмом отримання контролю над активами певної компанії за рахунок використання позичених коштів.

Згаданий механізм нагадує проектне фінансування (ПФ), проте одна з найсуттєвіших відмінностей полягає в тому, що ПФ спрямовується переважно на реалізацію нового (ще неіснуючого) проекту, як наприклад, запуск виробництва, будівництво заводу тощо. ЛВО використовується тільки при придбанні уже функціонуючого об'єкта, який приносить прибуток. При цьому забезпечення виступають не активи виробництва, а його акції. З одного боку, цей механізм – ризикована оборудка для банку, оскільки можуть виникнути проблеми з оцінкою об'єкта, з іншого – цей об'єкт уже є реальним і приносить прибуток, що цілком

відповідає не тільки поточним фінансовим інтересам фінансової установи, а й законом шаріату та особливостям арабської психології, коли більшість бізнесменів вважають розумним отримувати прибутки відразу, а не ризикувати, вкладаючи кошти у проект, який може і не реалізуватися [3].

Це значно ускладнює кредитні взаємини і зводить їх до інвестиційного чи навіть проектного кредитування. Очевидно, що релігійні обмеження підштовхують банки до довгострокових вкладень, і це безумовний плюс «кредитної» системи ісламу. Але такий механізм цілком змінює структуру корпоративного управління, розуміння фінансових відносин і ролі банків у корпоративному управлінні. У даному випадку мова не йде про розподіл інвестиційної й кредитної функцій банків, оскільки інвестиційна функція цілком задовольняє потреби підприємств у кредитних ресурсах. Найбільш ліберальними серед ісламських банків є банки, створені у формі змішаних підприємств, коли одні структурні підрозділи працюють за законами шаріату, інші – відповідно до європейських стандартів. Функціонують також і «загальні банки», що відкривають філії і представництва в країнах Великої Вісімки, застосовуючи сучасні системи розрахунків. У більшості випадків вони використовують прогресивні методи кредитування.

В арабських державах, де діють тверді і безкомпромісні закони, засновані на ісламському фундаменталізмі, за комерційними банками наглядають, крім центрального банку країни, ще і так звані контролери шаріату. Вони стежать за дотриманням релігійної моралі при проведенні операцій і за відповідністю банківських продуктів вимогам ісламу. У даному випадку основний контроль здійснюється за використанням боргових інструментів. Однак західних інвесторів не зупиняє цей додатковий інститут контролю. Все частіше в Кувейті, Пакистані, Катарі, ОАЕ відкриваються офіси банків, створених за участі інвесторів із США, Німеччини, Швейцарії, Голландії, Росії, Казахстану. Існування цих банків виправдане тим, що багато західних компаній ведуть бізнес у країнах Близького Сходу, при цьому великих інвесторів не задовольняє рівень банківського обслуговування. Тому за збільшенням обсягу інвестицій у видобуток нафти і її переробку зростає і необхідність розвитку фінансової системи, зокрема, банківського сектора [4].

Інтеграційні процеси між ісламськими країнами проходять швидше, ніж у Європі. Для цього є кілька причин: відсутність мовного і культурного бар'єрів, приблизно однакові ресурсні можливості й економічні потенціали країн, схожі проблеми, що виникають при розвитку економік за законами шаріату і т. д. Часто банки створюються у формі банківського об'єднання, яке потім бере на себе функції інвестиційного банку. Існує багато прикладів, коли банківський бізнес базується на державній власності. Діяльність таких банків при проведенні комерційного кредитування приблизно наступна: «Кредитування входить у суперечність із законами ісламу, але якщо банк належить державі, то прибутки від таких операцій не приносять користі конкретній фізичній особі, а відтак, – ці операції мають право на існування» [3].

Слід зазначити, що створення державних банків у ісламських країнах наразі є не популярним. Зараз вони існують тільки в країнах, де вплив колишнього СРСР був досить значним, наприклад, в Ірані. Наразі Іран залишився єдиною ісламською країною, де держава не просто контролює банки, а й директивно встановлює ставки. Банківська система працює в умовах негативного відсотка, коли темп інфляції перевищує встановлену державою «плату за банківські послуги» за наданими кредитами. Центральний Банк Ірану (ЦБІ) встановлює процентні ставки по кредитах залежно від галузі, де працює позичальник, а також регулює

квоту надання кредитів. Так, наприклад, у березні 2005 р. ставка за кредитом для сільськогосподарських підприємств становила 14-15% річних, а максимальна ставка для торгових компаній – мінімум 23% річних.

Дотримуючись законів шаріату в банківській системі, ЦБІ дещо формально підходить до проведення окремих операцій. Встановлені ставки називаються «платою за банківські послуги», а позичальники переходять у розряд реципієнтів інвестицій. Якщо врахувати, що більшість сум проходить через держсектор, то фактична наявність фіксованих процентних ставок де-факто не впливає на соціально-політичне життя країни. Також ЦБІ розробив план поступового скорочення кількості держбанків шляхом їх об'єднання. Основна мета планованих перетворень полягає в створенні сприятливих умов для діяльності приватного банківського сектора, що наразі перебуває у стадії зародження, і розглядаються перспективи приватизації держбанків [5]. Однак дотепер ставки за позиками і депозитами встановлює ЦБІ, тим самим контролюючи прибутковість банківського бізнесу Ірану. В такій ситуації малоімовірно є активізація комерційної діяльності в цій сфері бізнесу. Проте можна говорити про певне пожвавлення в самому банківському секторі, але не в цілому по Ірану, а у вільній економічній зоні (ВЕЗ) Ісламської Республіки Іран. Фактично ВЕЗ «Джебелъ Алі» та «Пальмові острови» є офшорними зонами, де дозволено відкривати офшорні банки та банківські філії. Мінімальна вимога до таких банків – капітал у 10 млн. дол.

Адміністрація і власники банків нової хвилі, створених на початку 90-х років, знаходили компроміс між класичними банківськими операціями і законами шаріату. При перегляді переліку послуг таких банків досить складно знайти розбіжності між послугами європейського зразка, що пропонується за місцем реєстрації. Тому очевидно, що ісламські стандарти банківського бізнесу поступово наближаються до міжнародних. Разом з тим фінансовий сектор у цих країнах має досить високий рівень розвитку, особливо в Кувейті й Туреччині, де функціонують інвестиційні банки і досить розвинені фондові ринки. Більш того, ряд великих ісламських банків створили свої дочірні структури у Швейцарії, Німеччині, США і Великобританії. Вони працюють досить успішно, тому що зорієнтовані на ісламську діаспору. Віруючий мусульманин не може обслуговуватися в традиційних європейських або американських банках. Крім того, закони шаріату забороняють звертатися в європейські банки і компанії, що надають кредит на придбання товару, навіть у тому випадку, якщо мусульманин-клієнт не користується недозволеними послугами. Саме тому, обираючи банк, мусульмани віддають перевагу «своїм». Подібний стан справ призвів до того, що вивіску ісламського банку почали використовувати великі лондонські банки для посилення свого впливу на ісламську діаспору у Великобританії, фінанси якої вже перетворилися в об'єкт конкуренції між банками ісламської юрисдикції і великими західними банківськими холдингами. Проникнення європейських фінансових холдингів у середовище банків, що дотримуються законів шаріату, сприяло пожвавленню у фінансово-банківському секторі: у найбільших європейських столицях створені інститути ісламської банківської справи, проводяться численні семінари і лекції для емігрантів. Найбільш потужним фінансовим оператором на цьому ринку є створений ще в 70-х роках Ісламський Банк Розвитку (ІБР) [6].

Значною мірою сприяв переходу на євростандарти і обумовив удосконалення банківської технології, просування проектів, необхідних для прогресивних змін у суспільстві, такий ісламський банк, як Al-Baraka Investment & Development Co (ABID). Його акціонерами стали Arab Islamik Bank, Faisal Islamik Bank-Egypt, Lariba Bank Kazakh/American, Yemen Islamik Bank for Finance& Investment та інші

потужні фінансові інститути (на початку 2004 р. авуари A1-Baraka Investment & Development становили близько 5,8 млрд. дол.) [3].

Найближчим часом існує перспектива того, що діяльність ісламських фінансових інституцій може торкнутися України, оскільки на вітчизняному ринку банківських послуг відсутні банки, що спеціалізуються на обслуговуванні клієнтів-мусульман, діаспори яка є досить чисельною. Комерційні банки, які змогли б організувати відповідні структури в АР Крим і на півдні України, наразі не готові сприйняти ісламську модель ведення банківського бізнесу. В цьому випадку існує ризик того, що маркетингова ніша буде ще тривалий час не заповненою відповідним видом послуг і її можуть зайняти іноземні банки, які вже зараз розглядають таку перспективу, наприклад, Райффайзенбанк Аваль (Австрія), Bank credit Agricole (Франція), UniCredit Group (Італія). Проте східні банкіри і фінансисти вже тривалий час вивчають український ринок банківських послуг і виявляють зацікавленість діяльністю такого потужного гравця на ринку банківських послуг, як АКБ «Укрсоцбанк». Так, на українсько-арабському форумі, який проходив 19-20 вересня 2004 р. в м. Абу-Дабі (ОАЕ) за підтримки Фонду сприяння інвестиціям і приватизації України та ТПП України, підприємці з Близького Сходу висловили зацікавленість щодо налагодження співпраці з вітчизняними партнерами. Зокрема серед арабських компаній були присутні такі, як Belbadi Group, ADOS, «Atlantic GISCO», Star Steel & Equipment [4].

Висновки. Ісламські банки розвиваються досить швидко, а специфічна модель ведення бізнесу дозволяє їм проникати в усі сфери соціально-економічного життя. Незважаючи на те, що багато держав Близького Сходу, Азії і Африки належать до країн, що розвиваються, чимало ісламських банків постійно беруть участь у міжнародних енергетичних проектах. Тому прогнозується підйом ісламських ринків капіталу у зв'язку із зростанням ділової активності в Європі та країнах СНД, з підвищенням цін на нафту і нафтопродукти.

Перспективність ринків Близького Сходу і енергетика можуть стати базою для співпраці арабських і українських фінансистів і банкірів. На даному етапі для України залишаються відкритими ринки Лівії, Судану, Марокко, Кувейту, Ірану, Іраку, Лівану та інших країн, які не користуються популярністю в країнах Західної Європи і США та які краще віддали б перевагу партнерам з колишнього СРСР, аніж США, і надали б доступ вітчизняному капіталу до ресурсів Близького Сходу, які конче необхідні для розвитку вітчизняної економіки.

Список використаних джерел

1. Гриньков Д. Иностранные выходы / Д. Гриньков // Бизнес. – 2008. – №5(784). – С. 58-62.
2. Шапран В. // Исламские финансы: особенности развития / В. Шапран // Генеральный директор. – 2004. – № 5. – С. 8-13.
3. Беккин Р. Исламские финансы в современном мире: экономические и правовые аспекты / Р. Беккин. – Ростов-на-Дону : Лира, 2004. – 288 с.
4. Поніжина Г.А. Рада арабської економічної єдності сьогодні / Г.А. Поніжина. – Львів : Світ. – 2004. – 223 с.
5. Економіка зарубіжних країн: підручник / [А.С. Філіпенко, В.А. Вергун, І.В. Бураківський та ін]. – К. : Либідь, 1996. – 416 с.
6. Безуглий В.В. Регіональна економічна та соціальна географія світу: посібник / В.В. Безуглий, С.В. Козинець. – К. : Вид. центр «Академія», 2003. – 688 с.

Станков А.С. Особенности деятельности арабских финансовых институций на мировых рынках.

С учётом стремительного проникновения иностранного капитала в финансово – банковский сектор Украины, оценивается сегодняшнее состояние и перспективы появления арабских банков на отечественном рынке. Показана перспективность развития межгосударственных финансово-экономических отношений Украины со странами арабского Востока, учитывая, при этом, их специфику. Указываются особенности деятельности исламских банков, перспективные проекты для совместного финансирования, которые рассматриваются в контексте целесообразности углубления украинско– арабского сотрудничества. Подчеркнута целесообразность поиска Украиной новых путей для воплощения в жизнь общегосударственной программы и реализации экономически выгодных проектов, в т. ч. финансовых, на мировых рынках.

Ключевые слова: двустороннее сотрудничество, контакты между финансовыми институциями, исламские финансы, проектное финансирование, банковские институции, религиозная основа осуществления финансовых операций, кредитные услуги, депозит, процентные ставки.

Stankov O.S. Features of Activity of Arabian Financial Institutions in International Markets in the World.

Taking into consideration a swift penetration of foreign capital in financially – bank sector of Ukraine, a current condition and perspectives of entry of Arabic banks into national bank are estimated. Perspectiveness of development of interstate governmental financial- economic relations of Ukraine with the countries of Arabic East, taking into account their specificity, has been presented. Peculiarities of activity of Islamic banks, perspective projects for the common financing, which are considered of expediency of deepening of Ukrainian–Arabian cooperation, are pointed out. Expediency of search by Ukraine of new ways for the embodiment of nation-wide programme info life and realization of economically profitable projects, including financial in world markets has been emphasized.

Key words: bilateral cooperation, contacts between the financial institutions, Islamic finances, bank establishments, religious basis of financial operations, credit services, deposit, interest rates.

Надійшло 01.04.2008 р.